

Dragan Potočnik

Kulturna in prosvetna društva v Mariboru v obdobju med svetovnima vojnama

Društveno življenje je predstavljalo osnovo kulturnega in družabnega življenja v Mariboru v obravnavanem obdobju. Ena izmed mnogih definicij društva pravi: “Društvo je organizirana skupina ljudi, ki ima skupne cilje in deluje pod določenimi pravili. Bistveni element obstajanja društva sta prostovoljni pristop in trajnost članstva. Prostovoljni pristanek na društvena pravila in društvene norme zavezuje članstvo na podreditev društvenemu vodstvu in prevzemanje obveznosti društvenega dela pri izvajanju in izvrševanju društvenega programa.”¹

Z ustanovitvijo Kraljevine SHS so se morala vsa društva, delujoča na slovenskem ozemlju v okviru jugoslovanske države, registrirati pri Deželni vladi za Slovenijo v Ljubljani. Ustanavljanje novih društev je bilo sprva povsem prosto. Odloka Poverjenišstva za notranje zadeve (novembra 1918) sta odpravila avstrijsko društveno zakonodajo. Za ustanovitev društva je zadostovala prijava o ustanovitvi in predložitev društvenih pravil pristojnemu okrajnemu glavarstvu. Leta 1919 so z odlokom ministrskega sveta ponovno uvedli omejitve pri ustanavljanju društev. Nadaljnjo omejitev delovanja društev sta določala razglas ministrskega sveta (Obznana 1920) in Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi iz leta 1921. V društveni statistiki iz leta 1922 je bilo zabeleženih 3317 društev. Kljub prepovedi levičarskih in komunističnih društev se je njihovo število povečalo. Po uvedbi šestojanuarske diktature leta 1929 so prepovedali vse politične stranke, za obstoj in delovanje društev pa je bilo potrebno posebno dovoljenje velikega župana, ki je presojal o tem, ali je društvo politično ali ne. Zakon o društvih, shodih in posvetih iz leta 1931 je dal novo osnovo za obnavljanje društev. Prijavo za ustanovitev je bilo treba vložiti prek okrajnega načelstva na bansko upravo. Ta pa je bila dolžna izdati morebitno odločbo o prepovedi njegove ustanovitve, drugače pa se je štelo, da je društvo dovoljeno. V Dravski banovini je bilo po objavi zakona o društvih registriranih 5626 društev, ob okupaciji leta 1941 pa 11.701 društev.²

Opisane pravne norme so veljale do okupacije leta 1941, ko so začele okupacijske oblasti slovenska društva razpuščati. V nemški okupacijski coni je bil na primer 24. aprila 1941 ustanovljen komisariat za likvidacijo slovenskih društev, ki je postopoma in dokaj sistematično izvedel popolno likvidacijo vseh društev na Spodnjem Štajerskem do maja 1943.³

Organizacijska struktura slovenskih izobražencev in umetnikov se je po letu 1918 bistveno spremenila. Prvič je bilo veliko intelektualcev v novi “narodni” državi povezanih v društvih, ki jih v Avstro-Ogrski niso imeli. Vzrok so bile poleg narodnega navdušenja pred-

¹ Enciklopedija Slovenije, 2. knjiga, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, str. 348.

² Enciklopedija Slovenije, 2. knjiga, str. 349–353.

³ Viktor Vrtnjak, Društvena zakonodaja in kategorije arhivskega gradiva društev s poudarkom na Štajerskem. Arhivi VI./1983, str. 39. Tudi: Ervin Dolenc, Kulturna zakonodaja v Sloveniji v času jugoslovanskega klasičnega parlamentarizma 1918–1929, Prispevki za novejšo zgodovino 32 (1992), str. 44.

vsem drugačne politične pa tudi gmotne razmere po prvi svetovni vojni, zlasti večja socialna ogroženost in potreba po sindikalni organizaciji. Drugič pa je bilo stanovsko povezovanje pri obrambi avtorskih in socialnih pravic naravno vezano na celotno državno ozemlje, ki mu je vladala ista politična uprava.⁴

V obravnavo sem zajel delovanje najpomembnejših društev v Mariboru, ki so delovala v obravnavanem obdobju. Omejil sem se na tista društva, katerih delovanje je bilo predvsem kulturno. Ob temu moram poudariti, da sem o delovanju delavskega prosvetnega društva Svoboda – Vzajemnost že pisal v Prispvkih za novejšo zgodovino (letnik XXXIX, št. 2, str. 91–102).

Za pregled društev, ki so delovala oziroma bila registrirana v Mariboru po prvi svetovni vojni, sem uporabil seznam društev, ki se nahaja v Pokrajinskem arhivu v Mariboru.⁵ Po tem seznamu so društva razdeljena v 12 skupin: 1. narodnoobrambna, 2. politična, 3. humanitarna, 4. telovadna, 5. prosvetna in kulturna, 6. stanovska, 7. reševalno in gasilsko društvo, 8. glasbena in pevska, 9. športna in planinska, 10. gospodarska, 11. cerkvena, 12. znanstvena in umetniška društva. Po tem seznamu je sredi tridesetih let v Mariboru delovalo oziroma bilo evidentiranih 209 društev.

Društvi primorskih Slovencev: Jadran in Nanos

Novo kulturno podobo Maribora po letu 1918 so pomagali oblikovati tudi priseljenci iz drugih slovenskih pokrajin. Med njimi je bilo največ primorskih beguncev, ki so zaradi zasedbe Italije in deloma tudi zaradi izгона morali zapustiti svoje domove v Trstu in v ostalem Primorju. Ker jih je družila enaka usoda, so se začeli kmalu zbirati. Primorski emigranti so bili formalno organizirani v društvo **Jadran** – ime, ki je simboliziralo zapuščene domove ob Jadranu – in nekoliko kasneje tudi v društvu **Nanos**.

Pripravljalni odbor društva Jadran je začel delovati v letu 1919, ustanovni občni zbor pa je bil v začetku leta 1920. Že kot pevski krožek je začel Jadran širiti svoj delokrog preko ožje družbe svojih članov in je že v letu 1919 z velikim uspehom gojil družabnost med Primorci, nastopal pa je tudi na vseh nacionalnih prireditvah v mestu in okolici.⁶

Prihod vedno večjega števila Primorcev v Maribor, večinoma brezposelnih in brez vseh sredstev, je postavil Jadran pred nove naloge. Svoj delokrog je razširil tako, da je namenil veliko pozornost skrbi za socialno pomoč brezposelnim rojakom. V okviru društva primorskih izseljencev Jadran v Mariboru je bil ustanovljen odsek Pomožna akcija društva Jadran, ki je s svojim delovanjem podpiral brezposelne Primorce. Društvo Jadran je poleg obstoječega pevskega odseka ustanovilo še prosvetni, socialni, narodno obrambni in emigrantski odsek. Zaradi pomanjkanja primernih društvenih prostorov se ti odseki niso mogli tako razvijati, kakor je bilo zaželeno. Odbor je sicer razširil društveno delovanje tudi na predavanja in debatne večere, ki pa so jih pogosto priredili skupno z društvom Nanos. Skupno z Nanosom pa je društvo priredilo tudi več proslav. Tako spominsko svečanost ob obletnici podpisa rapalske pogodbe in več predavanj.⁷ Pripravili so tudi več izletov v širšo okolico Maribora (Sv. Ožbalt, Sv. Jurij ob Ščavnici, Sv. Marjeta ob Pesnici, Sv. Križ na meji, Sv. Miklavž itd.).

⁴ Ervin Dolenc, *Kulturni boj (Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929)*, Ljubljana 1996, str. 91–92.

⁵ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Mestne občine Maribor (MOM), Seznam društev.

⁶ PAM, MOM, št. škatle 385, št. spisa 300. Spomenica društva "Jadran" v Mariboru ob petnajstletnici.

⁷ Občni zbor "Jadrana", Mariborski večernik Jutra (MVJ) 8 (1934) 86, 16. IV., str. 3.

Društvi sta organizirali tudi skupne prireditve. Tako sta 6. februarja 1937 pripravili Primorski ples. Z izkupičkom so želeli pomagati novemu valu beguncev, ki je prišel v Maribor zaradi italijanskega vojnega pohoda v Abesinijo.

Članstvo Jadrana so sestavljali v glavnem srednji in nižji sloji. Edini vir financiranja jim je bila redna članarina in redke kulturne prireditve, ki pa so se žal neredko končale deficitno, kakor npr. vokalni koncert 8. maja 1937 v Unionu.⁸ Prav zaradi tega je bila večina zbranega denarja namenjena le beguncem, za kako odmevnejše kulturno delovanje pa ga ni bilo.

V letih najhujše gospodarske krize, v letih ko je bila stiska prihajajočih Primorcev največja, je Jadran pridobil vnetega sodelavca v novo nastali društveni organizaciji priseljenih primorskih emigrantov, društvo Nanos, s katerim se je dopolnjeval zlasti na socialnem področju. Tako je na začetku leta 1932 primorska mladina, ki se je do tedaj zbirala pod okriljem Narodne odbrane, ustanovila novo društvo primorskih Slovencev Nanos. Ustanovni občni zbor društva je bil 28. februarja 1932 v Narodnem domu. Udeležilo se ga je več kot 400 ljudi, predvsem Primorcev. Predsednik pripravljalnega odbora Albert Koruza je predstavil program in cilje novega društva. Glavne naloge društva so bile: skrb za brezposelne člane, zbiranje primorske mladine v svojem okrilju, oskrba članov s skromnimi zavetišči ter prosvetno in kulturno delovanje.⁹ Kmalu po začetku delovanja so ustanovili tudi knjižnico.¹⁰ Zelo aktiven je bil moški pevski zbor, emigrantski oder društva in tudi godbeni odsek. Da bi se olajšala socialna beda primorskih beguncev, so leta 1937 znotraj društva ustanovili še Gradbeno in zaposlitveno zadrugo, ki si je zadala nalogo, da postavi emigrantski dom, v katerem naj bi se namestila kuhinja, ogrevalnica in prenočišča za begunce. V tem domu naj bi se nastanila vsa emigrantska društva s čitalnico in knjižnico. Aktiven pa je bil tudi ženski krožek, ki je sprožil uspešno nabiralno akcijo in se je ukvarjal s kulturnim in narodnoobrambnim delom.

Z delovanjem odsekov sta društvi opravljali ne le kulturno, ampak tudi pomembno narodnoobrambno poslanstvo za obmejni Maribor.

Ljudska univerza

22. novembra 1921 je bil v dvorani mariborskega rotovža sestanek o ustanovitvi "ljudskega vseučilišča" v Mariboru.¹¹ Pobudo so dali socialni demokrati.¹² Prof. Ivan Favai, sicer gonilna sila te akcije, je zbranim predstavil svoj pogled na načrt o ustanovitvi in organiziranosti ljudske univerze. Ljudska univerza naj bi postala središče novega prosvetnega dela v mestu. Strokovna in splošno-izobraževalna predavanja naj bi širila duhovno obzorje mariborskega delavstva in srednjega sloja. Pogovora se je udeležil tudi takratni mariborski župan Viktor Grčar, ki je zagotovil ljudskemu vseučilišču ustrezne prostore.

Izvoljeni pripravljalni odbor je poskrbel za društvena pravila, ki jih je potrdila pokrajinska uprava v Ljubljani.¹³ Določala so, da društvo Ljudska univerza v Mariboru deluje v

⁸ PAM, MOM, št. škatle 442, št. spisa 9306. Društvo "Jadran" v Mariboru piše Mestnemu poglavarstvu Maribor – Prošnja za denarno podporo, Maribor 3. junij 1937.

⁹ Novo društvo "Nanos" v Mariboru, MVJ 6 (1932) 51, 3. III.

¹⁰ Občni zbor "Nanosa", MVJ 13 (1939) 62, 16. III., str. 4.

¹¹ Ljudska univerza v Mariboru, Jutro 2 (1921) 273, 19. XI., str. 3.

¹² V Mariboru so se začeli intenzivno ukvarjati s problemom izobraževanja odraslih proti koncu l. 1921, ko so na občinskih volitvah zmagali socialni demokrati in za mariborskega župana je bil izvoljen učitelj Viktor Grčar. Socialni demokrati so še posebej poudarjali pomen izobraževanja odraslih. To so skušali uresničiti v ljudski univerzi.

¹³ Arhiv Republike Slovenije, Zbirka pravil št. 3989. Predložena pravila Ljudske univerze v Mariboru je odobrila Pokrajinska uprava za Slovenijo, dne 14. decembra 1921 (št. 12020/V).

mestu in političnem okraju Maribor. Njen namen je bil širiti splošno izobrazbo med vsemi sloji z brezplačnimi predavanji, tečaji, z javnimi literarnimi prireditvami, s poučnimi ekskurzijami ter s tiskom in knjižnicami.¹⁴

Ustanovni občni zbor Ljudske univerze v Mariboru je bil 18. januarja 1922 v mali kazinski dvorani, v poslopju nekdanje nemške kazine na Slomškovem trgu. Zbora se je udeležilo okoli 40 oseb. Odločili so se za nestransko kulturno delo. V odboru, ki je bil sestavljen iz privržencev različnih strank, so prevladali socialisti (dotedanji socialni demokrati).¹⁵ Za predsednika je bil izvoljen župan Viktor Grčar.¹⁶

Deset dni po ustanovnem občnem zboru mariborske Ljudske univerze je bilo v mali kazinski dvorani prvo predavanje. Dvorana je bila napolnjena, čeprav je katoliški list Straža napovedoval, da ne bo. Nasprotno pa so socialisti spodbujali svoje privržence, naj pridejo k predavanju "sodruge" prof. Ivana Favaia, ki je na tem uvodnem predavanju spregovoril o nepravi in pravi izobrazbi.¹⁷

V času od 28. januarja do 15. junija so bila vsak petek v mali kazinski dvorani različna predavanja. Predavali so: prof. dr. Makso Kovačič o narodnih pesmih; ravnatelj učiteljsišča, prof. Matija Pirc o naselitvi Jugoslovancev na sedanjem njihovem ozemlju, gimnazijski katehet, prof. dr. Anton Medved o mariborskih spomenikih; prof. učiteljsišča, dr. Ljudevit Pivko je razmišljal o tem kaj narode, zlasti Slovane, razločuje in o ilirskem gibanju; prof. Ivan Favai je govoril o političnem življenju in naziranju v antiki ter dr. Ivan Matko o sredstvih človeškega organizma v obrambi proti obolenju. Bilo je nekaj literarnih predavanj o Otonu Župančiču in Ivanu Cankarju, povezanih z recitacijami igralca Milana Skrbinška. Poslušalci so se mogli seznaniti z moderno liriko in rusko literaturo, z zgodovino gledališča in okultizmom, o čemer je predaval ruski prof. Grigorij Bostunič. Dr. Franc Kovačič je imel predavanje z naslovom Predpogoji za rešitev socialnega vprašanja, časnikar Božidar Borko o prihodnosti človeštva, inž. Janko Kukovec pa o tehniki in kulturi.

Poleg navedenega je Ljudska univerza priredila še dva tečaja, in sicer tečaj za kemijo pod vodstvom profesorja z mariborske realke Jožeta Pirnata in tečaj za fiziko, ki ga je vodil prof. dr. Adolf Pečovnik s klasične gimnazije. Tečaja z zanimivimi eksperimenti sta potekala v predavalnicah na realki (današnji Prvi gimnaziji).

Predavanj se je udeleževalo okrog sto poslušalcev raznih slojev. Delavstva je bilo sicer manj, kot so pričakovali. V okviru Ljudske univerze sta nekaj predavanj priredili tudi Jugoslovenska Matica in Svoboda; slednja je priredila Cankarjev večer.¹⁸

Božidar Borko, skrit za psevdonim I-us (Ignotus), je v Taboru ob zaključku prve sezone zapisal: "Nobenega dvoma ni, da služijo predavanja izobraževanju naroda, da vzbude

¹⁴ Bruno Hartman, Ljudska univerza v Mariboru 1922–1941 (tudi na Studencih in na Ptujju), ČZN 66=29 (1995) 1, str. 76.

¹⁵ Ljudska univerza v Mariboru, Jutro 3 (1922) 17, 20. I., str. 3. Ustanovni občni zbor Ljudske univerze v Mariboru, Tabor 3 (1922) 16., 20. I., str. 4.

¹⁶ Že sama sestava ožjega vodstva in odbornikov kaže na to, da so se dela lotili zelo resno. Temu primerni so bili tudi prvi odmevi. Tako je bil imenovan za podpredsednika društva profesor mariborskega bogoslovja dr. Franc Kovačič, tajnik je bil Božidar Borko, ki je skrbel za stike s predavatelji in oblastmi, v Časopisu pa je objavljajal sporočila društva o prireditvah. Za blagajnika je bil izvoljen profesor klasične gimnazije Fran Bračun, za njegovega namestnika pa slavist prof. dr. Makso Kovačič. Med odborniki je bil zdravnik, doc. dr. Ivan Matko s Karlove univerze v Pragi, tedaj primarij mariborske bolnišnice, ravnatelj klasične gimnazije prof. dr. Josip Tominšek, pedagog prof. Gustav Šilih, odvetnika dr. Karel Škapin in dr. Leopold Boštjančič.

¹⁷ Bruno Hartman, Ljudska univerza v Mariboru 1922–1941 (tudi na Studencih in na Ptujju), ČZN 66=29 (1995) 1, str. 76–77.

¹⁸ Predavanja prošle sezone v Mariboru, Jutro 3 (1922) 160, 9. VII., str. 5.

nepoučenemu slušatelju nagib k samostojnemu razmišljanju. Nobenega dvoma ni, da bi bila najidealnejša taka ljudska univerza, ki bi nudila stalnim obiskovalcem harmonično in enotno obdelano snov, podano po izvestnih pedagoških načelih, snov, ki bi zaposlila ne samo intelekt, ampak bi vzgojevala tudi srce in voljo¹⁹.

Res je, da predavanja med seboj niso bila povezana, temveč bolj slučajna in brez posebne tendence. Toda bila so redna in so vzbudila zanimanje dela mariborskega občinstva. Ustvaril se je krog ljudi, ki so redno zahajali k vsem predavanjem. Tako tudi nesistematična predavanja niso bila povsem brezplodna. Poslušalcu sicer res niso mogla podati prave izobrazbe, dala pa so mu lahko pomembne impulze za razmišljanje in nadaljnje iskanje.

Od jeseni 1922 do januarja 1924 se je zvrstilo 58 predavanj. Poslušalci so lahko prisluhnili predavanjem o narodnem pesništvu, o razvoju demokracije, o problemih medicine, o psihoanalizi, o sugestiji in hipnozi, o razmerju med tehniko in kulturo, o filozofiji Immanuela Kanta, o vzponu na Vezuv, o vtisih s potovanja po Albaniji in drugem. Predavatelji so bili v glavnem isti kot v začetnem obdobju.

Na občnem zboru 25. februarja 1924 so ugotovili, da je dejavnost Ljudske univerze po začetem elanu nekoliko opešala, kljub temu da so pripravili tedensko tudi do štiri prireditve.²⁰ Tudi zanimanja za predavanja ni manjkalo. Težje je bilo le s predavatelji. Tako ni bilo mogoče pravo načrtno delo. Na omenjenem občnem zboru se je zamenjalo vodstvo. Župan Viktor Grčar se je odpovedal predsedstvu.²¹ Občni zbor je izvolil za predsednika inž. Janka Kukovca²², ki je ostal predsednik vse do okupacije leta 1941.²³

Široko humanistično znanje novega predsednika se je pokazalo že kmalu. Akademski slikar Franjo Stiplovšek je v dveh predavanjih predstavil sodobno likovno umetnost v svetu. Predsednik inž. Janko Kukovec pa je predaval o krizi individualizma; uvedel ga je z analizo Ibsenovih Strahov. Časnikar Božidar Borko je orisal osebnost ameriškega predsednika Woodrova Wilsona. Prof. Franc Škof s trgovske akademije je predaval o nastanku sveta, polkovnik J. Kovač pa o Makedoniji.²⁴

V sezoni 1924/25 si je odbor zastavil nalogo poglobiti in razširiti delo društva. V načrtih in smernicah z naslovom Ljudska univerza v Mariboru so odborniki v novem programu zapisali, da je Ljudska univerza nadstrankarski kulturni forum in ima namen, da goji in pospešuje medsebojne kulturne stike. To bodo dosegali s pomočjo predavanj in vzgojno-izobraževalnih filmov. Odločili so se, da bodo v novi sezoni organizirali kulturne prireditve "umetniškega in socialnega značaja", glasbene večere in prireditve za otroke. Za realizacijo zastavljenega so nujno potrebovali tudi tehnične pripomočke. Ker je bilo društvo finančno slabo preskrbljeno, se je odbor odločil, da bodo od prireditvah pobirali majhno vstopnino.²⁵

¹⁹ I-us (=Ignotus – Božidar Borko), Ljudska univerza v Mariboru, Tabor 3 (1922) 174, 4. VIII., str. 3.

²⁰ Ljudska univerza je imela predavanja v mali kazinski dvorani, v kateri sta bili sicer čitalnica in izposojevalnica Študijske knjižnice, ki se je vselila v prostore v 1. nadstropju nekdanje kazinske stavbe na Slomškovem trgu leta 1921.

²¹ Ljudska univerza, Tabor 5 (1924) 46, 25. II, str. 6.

²² Inž. Janko Kukovec, ki se je izkazal kot predavatelj, razumnik in spreten organizator, je bil rojen 9. decembra 1883 v Ljutomeru. Po šolanju na domači osnovni šoli je opravil nižjo realko v Mariboru, višjo pa v Ljubljani. Gradbeništvo je študiral v Zürichu na tamkajšnji znameniti tehnični visoki šoli. Služboval je po raznih krajih v Evropi. Leta 1920 se je z družino naselil v Mariboru, kjer je kot gradbenik služboval na okrajnem glavarstvu v Mariboru, kasneje pa kot gradbeni svetnik na srezkem načelstvu Maribor-levi breg.

²³ Podpredsednik je ostal prof. dr. Franc Kovačič, tajnik prof. Ivan Favai, njegov namestnik je postal Božidar Borko. Za blagajnika so izvolili primorskega begunca pesnika Ludvika Zorzuta, za odbornike pa Valentina Čakša, Josipa Ošlaka in Franca Obrsnela.

²⁴ Bruno Hartman, Ljudska univerza v Mariboru 1922–1941 (tudi na Studencih in na Ptujju), ČZN 66=29 (1995) 1, str. 80.

²⁵ Načrti in smernice "Ljudske univerze" v Mariboru. Tabor 5 (1924) 234, 12. X., str. 2.

Sezono 1924/25 je Ljudska univerza začela 14. oktobra z uvodnim predavanjem predsednika inž. Janka Kukovca z naslovom Cilji in sredstva delovanja Ljudske univerze. Poudaril je, da je namen Ljudske univerze ponujati izobrazbo vsem slojem prebivalstva ter jih tako z etično vzgojo dvigniti na višjo kulturno raven. Za realizacijo tega bi se morali združiti vsi prosvetni delavci ne glede na strankarsko pripadnost.²⁶ To pa je bilo takrat težko. Namesto da bi se vse sile v mestu strnile in nastopile enotno, je bilo čutiti vse preveč vpletanja politike. Tako so klerikalci na dejavnost Ljudske univerze kmalu odgovorili tako, da so v organizaciji Stolnega prosvetnega društva ustanovili svojo "krščansko ljudsko univerzo". Toda temelj na katerem so gradili je bil očitno postavljen "na pesku", saj je delovanje "krščanske ljudske univerze" kmalu po začetnem navdušenju povsem utihnilo.

Po zastavljenem programu, ki je temeljil na že omenjenjenih Načrtih in smernicah, je Ljudska univerza v sezoni 1924/25 organizirala tečaje, predavanja, glasbene in mladinske večere. Tako je priredila tečaje fizike, kemije, narodne zgodovine in zemljepisa, matematike, geometrije, risanja, stenografije, slovenščine, srbohrvaščine in češčine. Na posamezne tečaje se je prijavilo od 30 do 50 oseb.

V tej sezoni so bili uvedeni ciklusi predavanj Črtice iz slovenske zgodovine, kulture in umetnosti ter Češkoslovaška. Ciklusna predavanja so imela prednost pred nevezanimi predavanji, ker so širše obravnavale določene teme. Poleg tega so pripravili še razne prireditve, tako tudi prvi radio-koncert.²⁷ O tem dogodku Jaro Dolar v Spominih piše: "Nad odrom je bila žica, na kateri so visele nekakšne špirale. Razumel nisem ničesar. Za drugi del predavanja je bil napovedan prenos. Napeto smo poslušali in res zaslišali nekakšno piskanje."²⁸

Pripravili so še otroške večere, na katerih so igralci Narodnega gledališča brali pravljice, pesmi, Tagorejevo pesniško prozo, na njih pa so nastopili tudi glasbeniki. Posebno mesto so dobivale glasbene prireditve, ki so bile združene s predavanji. Tako je Hinko Druzovič, profesor glasbe na mariborskem učiteljskišču, predaval o slovenskih narodnih napevih. Društvo je poskrbelo tudi za komorno glasbo. Tako je v sodelovanju z graško Uranio²⁹ gostoval graški kvartet godal Michl.

Pozornost pa je Ljudska univerza še nadalje namenjala likovni umetnosti. Tako so poslušalci lahko v sezoni prisluhnili inž. arh. Josipu Jelencu, ki je razlagal arhitekturo francoskih gotskih katedral, Franjo Stiplovšek je predaval o mariborskih likovnih znamenitostih, dr. France Stele pa je govoril o umetnosti na Slovenskem.

Pozornost pa je veljala tudi slovenski besedni umetnosti. Tako je bil v okviru slovenskega ciklusa Gregorčičev večer in predavanje, posvečeno poeziji Otona Župančiča.

V ciklusu predavanj o slovenski zgodovini, kulturi in umetnosti so poseben večer namenili velikemu slovenskemu pesniku Francetu Prešernu. O tem je poročevalec v Taboru zapisal: "Prešernov večer, ki ga je priredila snoči agilna Ljudska univerza je doživel nepričakovano lep odziv. Malo kazinsko dvorano so napolnili ljudje vseh slojev in starosti, da bi slišali naše umetnike, ki so skupaj s predavateljem počastili enega največjih duhov našega naroda Franceta Prešerna."³⁰

²⁶ Ljudska univerza, Jutro 5 (1924) 245, 17. X., str. 3.

²⁷ Prvi javni radijski koncert v Mariboru je bil v veliki kazinski dvorani 22. oktobra 1924, ko je začetnik radiofonije v Mariboru inž. Dušan Tomšič (nekaj dni prej je ustanovil Radio klub Maribor) pripravil prenos radijskih oddaj iz Breslaua, Berlina, Rima in Londona. Poročevalec v Taboru je zapisal, da je bila dvorana nabito polna poslušalcev, dijaki so zasedli tudi vse galerije. Tabor 5(1924)240, 24. X. str. 2.

²⁸ Jaro Dolar, Spomini, Maribor 1995, str. 60.

²⁹ V Gradcu so l. 1919 ustanovili po dunajskem vzoru svojo Uranio (Grazer Urania). Bila je nepolitična ustanova, ki je prirejala poljudnoznanstvena predavanja, izobraževalne in jezikovne tečaje in tečaje ročnih spretnosti. Skrbela je tudi za mladinske prireditve, za razstave, filmske predstave, obiske objektov in razstavišč, študijska potovanja itd.

³⁰ Prešernov večer v Ljudski univerzi, Tabor 6 (1925) 45, 25. II., str. 3.

Prof. Janko Glazer je na dveh predavanjih govoril o slovenski moderni liriki. Med potopisnimi predavanji je bilo najbolj privlačno predavanje inž. Ferda Lupšeta o daljnem Siamu – deželi belega slona.

Društvo je v tem času navezalo stike s sorodnimi organizacijami na Hrvaškem, v Srbiji, na Češkem, v Franciji, v Avstriji in Nemčiji. Skušali so navezati stike tudi s celjsko in ljubljansko Ljudsko univerzo. Žal brez uspeha. Ob tem se velja spomniti, da je bilo sodelovanje tudi na drugih področjih kulturnega delovanja med Mariborom in Ljubljano slabo. Poglejmo primer gledališkega sodelovanja.

Želja, da bi se omogočila gostovanja mariborskih ansamblov v ljubljanskem gledališču in ljubljanskih v mariborskem, je bila izrečena v javnosti že kmalu po ustanovitvi mariborskega gledališča (l. 1919). Glede medsebojnih gostovanj Ljubljane in Maribora pa vse do leta 1939 ni bilo prave volje ne na ljubljanski ne na mariborski strani. In tako se je zgodilo, da so gledalci videli v Mariboru in v Ljubljani na gostovanjih ruske, nemške in razne druge ansamble, niso pa videli najbližjih slovenskih. Ljubljana za mariborsko gledališče nikoli ni imela pravega razumevanja. Ob raznih priložnostih se je slišalo in čitalo, da imamo Slovenci le eno samo poklicno gledališče, to je ljubljansko. Ljubljana je gledala na Maribor kot na »provincio« in tako tudi na mariborsko gledališče. Šele v letu 1939 je bil led prebit. 7. februarja je gostovala mariborska Drama v Ljubljani s Cankarjevim Kraljem na Betajnovi, 10. februarja pa ljubljanska v Mariboru s prav tako Cankarjevim delom Hlapci.

Mariborski večernik Jutra je o gostovanju mariborske drame 8. februarja 1939 zapisal: "Včeraj je doživela Ljubljana prvo ansamblsko gostovanje mariborske drame, ki je nastopila v dramskem gledališču s Cankarjevim »Kraljem na Betajnovi«. Pri predstavi zvečer je bilo gledališče natlačeno polno kakor le ob najslovesnejših prilikah. Mariborska skupina je vzbudila že s prvim dejanjem splošno navdušenje. Po drugem in tretjem dejanju se je navdušenje med občinstvom še stopnjevalo in doseglo višek ob koncu, ko se je moral zastor petnajstkrat dvigniti. Občinstvo kar ni hotelo iz gledališča. To gostovanje je pokazalo, da so bili z njim za vselej odstranjeni vsi dosedanji predsodki in nesporazumi".³¹ Povezav med društvi v Ljubljani, Celju in Mariboru v obravnavanem obdobju je bilo iz različnih razlogov mnogo premalo. Z načrtnim sodelovanjem bi lahko vsako društvo po svojih močeh prispevalo k dvigu kvalitete.

V poročilu o opravljenem delu v sezoni 1924/25, ki ga je podal na občnem zboru društveni predsednik, je med drugim zabeleženo. V sezoni se je zvrstilo 52 prireditev. Strokovni in izobraževalni tečajji so se razširili, novost so bila predavanja v ciklusih, glasbene in otroške prireditve. Novi odbor (zanj je bilo značilno, da ni bil več postavljen po načelu društvene ali strankarske zastopanosti) je pripravil nova društvena pravila. Vsebina delovanja društva se je razširila. Tako se je delovno območje društva razširilo na območje mariborske oblasti. Novost pa je bila tudi odločenost, da društvo začne z zbiranjem gradiva za priročno knjižnico ter da začne z založništvom.³² Zares visoki cilji so se začeli tudi kmalu uresničevati.

Prireditve v naslednji sezoni so se začele 16. septembra 1925. Zvrstilo se je več zanimivih serij predavanj, tako slovenska, ruska, francoska in tudi higienski tečaj, ki so ga v okviru svojih novih pravil pripravili tudi na Studencih in na Ptujju.

Slovenska serija predavanj se je imenovala Iz slovenskega kulturnega sveta. Novi ciklus predavanj je začel prof. Hinko Druzovič. Govoril je o razvoju slovenske umetne pesmi.³³ Prof. dr. Makso Kovačič je obravnaval slovensko ljudsko epiko v odnosu do srbske in

³¹ Triumfalen uspeh mariborske Drame v Ljubljani, MVJ 13 (1939) 31, 8. II., str. 3.

³² Mariborsko kulturno društvo "Ljudska univerza", Tabor 6 (1925) 179, 9. VIII., str. 3.

³³ O moderni slovenski solo-pesmi, Tabor 6 (1925) 269, 25. XI., str. 2.

hrvaške. Prof. Bogo Teplý je razčlenil razvoj slovenskega modernega slovstva, dr. Henrik Tuma je predaval o zgodovini Slovencev s sociološkega vidika³⁴, dr. France Stelé pa je ob skioptičnih slikah govoril o starejšem slovenskem slikarstvu.

Ruski cikel je zajel več predavanj. Dr. France Stelé je spregovoril o ruski likovni umetnosti, časnikar Božidar Borko je predaval o "ruski duši", prof. Viktor Gruntar je ob skioptičnih slikah predstavil rusko deželo, pokrajine in njene znamenitosti, predsednik, inž. Janko Kukovec je predaval o življenju in delu Leva N. Tolstoja, študent Bratko Krefc o sodobnem ruskem gledališču, prof. dr. Janko Kotnik pa o ruski revoluciji.³⁵ Ruski cikel so zaključili z mladinskim večerom 11. junija 1926, na katerem so nastopili gojenci ruske begunske gimnazije z gradu Hrastovec. Ruska mladinska predstava *Car Saltan* v Narodnem domu je bila pravi ruski večer, saj je "poleg predstavitev čudovitih dogodkov na carskem dvoru nudila še najlepše ruske narodne pesmi".³⁶ Ruski cikel pa je bil očitno tudi zelo odmeven, saj je Ljudska univerza kmalu po koncu serije organizirala še tečaj ruskega jezika.

Francoski cikel predavanj je pričel prof. dr. Ljudmil Hauptmann iz Ljubljane, ki je orisal politične in kulturne razmere v Franciji pred buržoazno revolucijo. Sledila so predavanja prof. dr. Antona Dolarja o francoskem mislecu in pisatelju Voltairu, inž. Janka Kukovca o Jeanu Jacquesu Rousseauju, romanista dr. Karla Zelenika s ptujske gimnazije o francoski misli tekom stoletij. Prof. Filip Gasparin je predaval o francoski revoluciji. Francoske pokrajine in mesta je s skioptičnimi slikami predstavil prof. Viktor Gruntar. Prof. Rado Kregar je v več predavanjih skušal zajeti sodobni utrip Pariza na področju oblikovanja. Predavanja je popestril tudi s posnetki eksponatov z razstave dekorativne umetnosti, ki je bila l. 1925 v Parizu. Cikel se je zaključil s koncertom francoske glasbe.³⁷

Kako vsestransko je bilo delovanje Ljudske univerze, nam razkrivajo statistični podatki. V sezoni je bilo 65 prireditev: od tega dva otroška večera, tri mladinske prireditve, dve naravoslovni, dve sociološki, devet filozofskih, štiri zgodovinska, sedem umetnostnih, osem literarnih, pet pokrajinskih in triindvajset zdravstvenih predavanj. Poleg naštetega je Ljudska univerza pripravila še deset koncertov in strokovne tečaje. Ob že utečenih so bili na novo še tečaji iz anatomije in fiziologije, tečaj iz radiotelegrafije in tečaj ruskega jezika. Pripravili so še dve razstavi in dva izleta. Tri predavanja so bila še na Studencih in eno na Ptujju. Na podlagi rezultatov je Jutro ocenilo Ljudsko univerzo kot "najodličnejše in najagilnejše prosvetno društvo v mariborski oblasti".³⁸ Tudi finančno stanje društva je bilo ugodno, saj so subvencije velikega župana, mestne občine in Posojilnice v Narodnem domu bile ob majhni vstopnini dovolj velike.

Zanimiva je bila tudi ugotovitev, da so najpogostejši gostje društvenih prireditev izobraženci. Odbor je zato sklenil, da bo z nižjo vstopnino skušal privabiti tudi delavske sloje.³⁹ To jim je skozi vso obdobje delovanja društva slabo uspevalo. Pomemben razlog je bil, da so bila predavanja za nepoznavalce pogosto prezahtevna. Društvo je ponovno poskušalo doseči stike s celjskim in ljubljanskim ljudskim vseučiliščem, toda neuspešno. V naslednji sezoni je mariborska Ljudska univerza krenila še z večjo izobraževalno ponudbo.

Med strokovnimi tečaji so v tej sezoni izvedli meščanskošolski, srednješolski, splošni in jezikovni tečaj. Obiskovalci teh tečajev so lahko opravljali meščanskošolske izpite. Za

³⁴ O zgodovini Slovencev s sociološkega vidika, *Tabor* 6 (1925) 278, 6. XII., str. 2.

³⁵ Ruska serija predavanj v Ljudski univerzi, *Jutro* 6 (1925) 287, 11. XII., str. 4. Nadaljnja predavanja o ruski kulturi, *Jutro* 7 (1926) 6, 9. I., str. 4.

³⁶ Slovanski večer v Ljudski univerzi, *Jutro* 7 (1926) 127, 6. VI., str. 3.

³⁷ Ljudska univerza, *Jutro* 7 (1926) 55, 7. III., str. 3.

³⁸ Ljudska univerza v Mariboru, *Jutro* 7 (1926) 137, 18. VI., str. 3.

³⁹ Prav tam.

take, ki so že obiskovali gimnazijo ali realko, pa so se želeli pripraviti na maturo, so pripravili srednješolski tečaj. V meščanskošolskem tečaju so predavali strokovni učitelji z meščanskih šol, na srednješolskem pa profesorji z gimnazije in realke. Za tiste, ki so se želeli naučiti tujega jezika, je bil na voljo tečaj slovenskega jezika, srbohrvaškega in ruskega jezika.

Skrb za koncertno dejavnost je prevzel prof. Hinko Druzovič. Tako je začetku sezone v veliki kazinski dvorani koncertiral ugledni slovenski pianist Anton Trost, profesor na dunajskem glasbenem konservatoriju. Gostovalo je tudi nekaj tujih umetnikov. Ob stoletnici smrti Ludwiga van Beethovna so pripravili Beethovnov večer v izvedbi Ševčikovoga kvarteta Varšavske filharmonije. Obiskovalci so lahko prisluhnili še ljudskim in mladinskim vokalnim ter instrumentalnim koncertom s predavanji.⁴⁰

Med potopisnimi predavanji je bilo najbolj odmevno predavanje polarnega raziskovalca dr. Steinboeckea iz Gradca, ki je s pomočjo skioptičnih slik predstavil Grenlandijo.⁴¹

V sezoni je bil najbolj odmeven hrvaški cikel. Sodelovali so hrvaški umetniki in predavatelji. Med drugim geograf, univ. prof. dr. Milan Šenoa, dr. Stjepan Srkulj, prof. dr. David Karlović, prof. dr. Rudolf Horvat in univ. prof. dr. Ferdo Šišić. Kot zaključek hrvaške serije prireditev je Ljudska univerza pripravila dvodnevni izlet z vlakom v Zagreb.

Serijo predavanj o etiki je pričel prof. dr. Franc Veber iz Ljubljane s predavanjem O pomenu etike v sedanosti in njenih psiholoških podlagah. Sledilo je več odmevnih predavanj, med katerimi omenimo predavanje pedagoga Gustava Šiliha o etični vzgoji in etičnem pouku v šoli.

Skozi vso sezono so se zvrstila še druga predavanja. Tako je Minka Govekar predavala o pisateljici Zofki Kveder, sarajevski pisatelj Mustafa Čelić je spregovoril o socialnem položaju muslimanske ženske v preteklosti in sedanosti. Bolgarski publicist in predsednik Jugoslovansko-bolgarske lige dr. Mladen Kostov je predaval o bolgarski zgodovini. Zavzel se je za zedinjenje Jugoslavije in Bolgarije. Predaval je tudi eden najpomembnejših umetnostnih zgodovinarjev tistega časa, prof. na dunajski univerzi, dr. Josef Strzygowski, in sicer o nastanku in razvoju arijske umetnosti.

Ugledni predavatelj dr. Julius Kugy, znameniti alpinist iz Trsta, je zaradi velikega zanimanja predaval kar v Goetzovi dvorani (danes Union).

Zanimivo pa je bilo tudi predavanje ravnatelja graške Uranie o poduhovljeni erotiki. Predavatelj je s skioptičnimi slikami umetnin iz različnih obdobij odkrival, kakšen je bil odnos ljudi do erotike. Kljub temu, da je bil vstop dovoljen le odraslim je bila dvorana nabito polna.⁴²

V tej sezoni je Ljudska univerza gostovala s tremi znanstvenimi predavanji na Studencih. Z namenom, da se k predavanjem in tečajem pritegnejo delavski sloji, je predsednik društva inž. Janko Kukovec na občnem zboru sklenil, da se bo v Studencih ustanovil odsek Ljudske univerze.⁴³

Skupaj je društvo v sezoni 1926/27 pripravilo 67 prireditev, med njimi mladinski dan, hrvaško serijo s 14 predavanji, etično z desetimi, tehniško s štirimi, medicinsko s petimi in pravno s štirimi predavanji; glasbenih prireditev je bilo enajst, izleta na Falu se je udeležilo 250, v Zagreb pa sto izletnikov. Na predavanjih je bilo od 35 do 300 poslušalcev.

Naslednjo sezono je Ljudska univerza otvorila s predavanjem prof. Franja Baša o praz-

⁴⁰ Načrti Ljudske univerze, Tabor 7 (1926) 201, 5. IX., str. 5.

⁴¹ Ljudska univerza, MVJ 1 (1927) 25, 31. V., str. 3.

⁴² Oduševljenje erotike, Tabor 8 (1927) 29, 6. II., str. 2.

⁴³ Občni zbor Ljudske univerze, MVJ 1 (1927) 39, 18. VI., str. 3.

godovini Maribora in okolice. Sledil je poučni pohod na pohorsko Poštelo. Udeleženci izleta so si pod vodstvom prof. Baša ogledali arheološko najdišče.

Sledili so ciklusi predavanj. V srbskem ciklusu je poveljnik Maribora general Dimitrije Spasić govoril o "boju Srbov za osvoboditev zaslužnjene domovine". Sledilo mu je več predavateljev iz Srbije, ki so govorili o srbskih običajih, srbski ljudski pesmi ter o boju srbskega naroda za svobodo.

V ženskem ciklusu so predavatelji predavali o ženski v kazenskem pravu, o socialnem in pravnem položaju nezakonske matere in nezakonskega otroka, o ženski duševnosti, o otrocih, starših in moralih, o francoskih ženskah in njihovem delovanju v javnem življenju.

V ciklusu predavanj o dobrem in lepem obnašanju v človeški družbi je gostja iz Gradca Marianne von Scheibenhof Mariborčanom spregovorila o tem, kako se je treba pravilno vesti v moderni družbi. Za Mariborčanke pa je bilo še posebej zanimivo njeno predavanje o tem, kako se naj pravilno oblečejo in kako si napravijo elegantno in poceni obleko.⁴⁴

Zvrstila so se predavanja uglednih strokovnjakov. Prof. dr. Leonid Pitamic z ljubljanske univerze je predaval o tem, kaj je država, zagrebški pedagog prof. dr. Jure Turić je spregovoril o vzgoji državotvorca v narodni demokratični državi, prof. dr. France Stelé je predaval o slovenskem slikarstvu srednjega veka, dr. Viktor Steska pa o slovenskem slikarstvu v renesansi in baroku. Znova je predaval umetnostni zgodovinar prof. dr. Josef Strzykowski. Dr. Henrik Tuma je govoril o Moderni demokraciji in njenih socialnih pogojih. Med potopisnimi predavanji je mariborskemu občinstvu bilo gotovo najbolj zanimivo predavanje svetovne popotnice Alme Karlin, ki je predstavila Malajske otoke. 50-letnico rojstva pesnika Otona Župančiča so zaznamovali s predavanjem prof. Janka Glazerja, ki je spregovoril o svojem pesništvu.

Poleg javnih prireditvev in strokovnih tečajev je Ljudska univerza nadaljevala s prirejanjem komornih koncertov, tako graškega Michel-Kroemerjevega tria in mariborskega tria. Samostojno sta koncertirala basist Fran Neralič in pianistka iz Ljubljane Jadviga Poženel. Gostoval je tudi violinski virtuoz Saša Popov iz Bolgarije.

Jeseni 1927 je začela Ljudska univerza delovati na Studencih. Za izobraževanje delavstva, ki je predstavljalo večino prebivalstva te občine, sta tam skrbela Sokol in Katoliško izobraževalno društvo. Ljudska univerza je poskrbela za nestranska predavanja.

Sezona 1927/28 je bila ena najuspešnejših v zgodovini Ljudske univerze. Kljub slabemu finančnemu stanju se je zvrstilo 68 predavanj. Mestna občina namreč ni več dajala podpore. Tako, da je bila Ljudska univerza odvisna od pomoči mariborske oblasti, po njeni odpravi pa od banske uprave v Ljubljani. Nekaj sredstev je pridobila še od mariborske Posojilnice in podpornikov in seveda s skromno vstopnino.

Uspešno delo mariborske Ljudske univerze pa je odmevala tudi v drugih delih Kraljevine SHS. Pohvaljen je bil zlasti njen sistem predavanj v ciklikih in povezanost z okoliškimi kraji. Odmevna pa je bila tudi ideja predsednika inž. Janka Kukovca, da bi se morale Ljudske univerze po državi povezati v vsedrjavno organizacijo, ki naj bi skrbela za izmenjavo predavateljev, izkušenj ipd. Te pobude so se uresničile šele l. 1935, ko je bil v Beogradu vsedrjavni kongres, ki ga je sklicala tamkajšnja Kolarčeva univerza z namenom, da bi se Ljudske univerze v Jugoslaviji združile v zvezo.⁴⁵

Položaj Ljudske univerze se je v naslednjih letih slabšal. Največje težave so bile s prostori. Prireditve Ljudske univerze so bile v prvem nadstropju kazine, v mali kazinski dvora-

⁴⁴ Ljudska univerza, MVJ 2 (1928) 20, 25.l., str. 3.

⁴⁵ Bruno Hartman, Ljudska univerza v Mariboru 1922–1941 (tudi na Studencih in na Ptujju), ČZN 66=29 (1995) 1, str. 95.

ni, v kateri je bila tudi čitalnica Študijske knjižnice. Ob ponedeljkih in petkih, ko so bila predavanja Ljudske univerze, so zložili mize ob vhod. Spričo utesnjenosti je kuratorij Študijske knjižnice večkrat odpovedal prostore.⁴⁶ Brez občinske subvencije bi Ljudska univerza le težko poiskala nove prostore. Zviševanje vstopnine bi pomenilo, da postaja Ljudska univerza vedno manj dostopna ravno tistim slojem, katerim je namenjena. Težek položaj Ljudske univerze se je rešil šele, ko je mestna občina društvu dovolila uporabo dvorane nekdanjega kina Apolo.⁴⁷ V teh prostorih je Ljudska univerza ostala do aprila 1941.

Program prireditev Ljudske univerze, ki je bil napisan za dva tedna naprej, je na majhnem lepaku, ki je bil nalepljen na velikem plakatnem panoju med gledališkimi in drugimi oznanili, vabil tudi v tridesetih letih.

Leta 1932, ob desetletnici delovanja Ljudske univerze, so se odborniki društva lahko s ponosom ozrli na storjeno. Do konca leta 1931 je društvo organiziralo 477 prireditev in 555 strokovnih večerov. Delo Ljudske univerze je bilo razdeljeno na predavanja, krožke, tečaje in umetniške prireditve. V raznih skupinah so v desetih letih obstoja društva predstavili kulture mnogih narodov, tako Slovencev, Srbov, Hrvatov, Čehov, Rusov, Francozov, Angležev, Nemcev. Domači in tuji znanstveniki in mnogi strokovnjaki so Mariborčanom predavali o pravosodstvu, zdravstvu, higieni, biologiji, tehniki, zgodovini, zemljepisju. Zvrstili so se tudi najrazličnejši koncerti.

V okviru učnega načrta za meščanske in srednje šole je bilo organiziranih 521 strokovnih tečajev. Ljudska univerza je uspešno prirejala poučne izlete pod strokovnim vodstvom. Poleg že omenjenih so si udeleženci ogledali tudi Trbovlje, Ptuj, Rogatec, Pohorje ter domače in tuje industrijske obrate.

Vseh deset let je Ljudska univerza posvečala posebno pozornost tudi vzgojnemu vprašanju. Priredila je 17 mladinskih in družinskih večerov. Nekatera predavanja je prirejala skupaj z Zgodovinskim društvom, Francoskim krožkom, Glasbeno Matico idr. Od 28. januarja 1922 do konca leta 1931 se je zvrstilo kar 404 predavateljev, ki so govorili v slovenščini, srbohrvaščini, ruščini, francoščini in nemščini. Predavali so univerzitetni profesorji, zdravniki, duhovniki, profesorji, učitelji, pisatelji, umetniki, sodniki in drugi. Med svoje odlične gostujoče predavatelje je Ljudska univerza lahko štela med drugimi tudi univ. prof. dr. Srtzygowskega z Dunaja, dr. Jelačića iz Skopja, dr. Zarnika in dr. Bujasa iz Zagreba, več profesorjev ljubljanske univerze, Japonko go. Kondo Kavare, Angležinjo Miss Coope-land, svetovno popotnico Almo Karlin in druge. Predavanja je obiskalo 67.200 poslušalcev.⁴⁸

Vse to delo so opravljali povsem ljubiteljsko. Društvo je v glavnem skrbelo za kritje materialnih izdatkov. Veliko županstvo in kasneje banska uprava sta ji namenjala majhno podporo. Mariborski magistrat jo je podpiral le prva povojna leta.

Osrednji osebnosti v uspešnem delovanju društva sta bili predsednik inž. Janko Kukovec in od l. 1922 do 1939 podpredsednik prof. dr. Franc Kovačič, ki velja za enega izmed najpomembnejših pospeševalcev znanosti v Mariboru. Omeniti moramo še dobra tajnika, ki sta jima pomagala, to sta akademski slikar prof. Ivan Kos in prof. Stanko Bunc. V odboru so bile skozi celotno medvojno obdobje tudi reprezentativne osebnosti, od l. 1932 Marija Maistrova, žena generala Rudolfa Maistra, predsednica ženskega društva v Mariboru, odvetnik dr. Vekoslav Kukovec – minister v več vladah, tudi v prvi slovenski l. 1918, urednik pedagoške

⁴⁶ PAM, MOM, št. škatle 300, št. spisa 5982. Dopis Ljudske univerze mestnemu magistratu v Mariboru, dne 23. II. 1929.

⁴⁷ Dvorana kina Apolo je bila v pritličju kazinske stavbe. V njej je bila od otvoritve Kazine l. 1865 kazinska kavarna, od l. 1916 Mestni kino, od l. 1925 pa kino Apolo.

⁴⁸ Prvo desetletje Ljudske univerze, MVJ 6(1932)17, 22. I., str. 2.

revije Popotnik Matija Senkovič (ki je po smrti prof. dr. Franca Kovačiča l. 1939 prevzel mesto podpredsednika društva), gimnazijski profesor dr. Anton Dolar, pedagog in predsednik Pedagoške centrale prof. Gustav Šilih, sodni svetnik dr. Vladimir Travner (po smrti ga je nadomestil pisatelj in odvetnik dr. Makso Šnuderl), glasbenik prof. Hinko Druzovič, naravoslovec in matematik z realne gimnazije prof. Leon Detela, po l. 1935 sta bila z realke v odbor izvoljena še Bogomir Stupan in dr. Franjo Crnek, ravnatelj kaznilnice in znan kulturnik Niko Vrabl in še nekateri. V sestavi odbora so bili torej pomembni kulturni delavci v Mariboru. Tudi to dokazuje, da je predstavljala Ljudska univerza eno izmed osrednjih kulturnih društev v medvojnem času v Mariboru. Pomembno je tudi to, da je odbornike družila skupna vnema za izobraževanje in vzgajanje odraslih, ne glede na to če so si bili svetovnonazorsko in politično različni.

Odbor Ljudske univerze je tudi v tridesetih letih skrbel za izbor predavanj. Obiskovalci so pokazali veliko zanimanje za aktualna politična in znanstvena predavanja.

Leta 1932 je društvo proslavilo desetletnico delovanja. O delovanju Ljudske univerze v letih 1922–1932 in o proslavi je poročevalec v Mariborskem večerniku Jutra zapisal: "Ljudska univerza je bila ustanovljena meseca januarja 1922, da širi narodno in svetovno kulturo pred vsem med prebivalstvom Maribora. V tem času je prirejala znanstvena predavanja, glasbene, mladinske in otroške večere, poučne izlete in strokovne tečaje. Za obseg njenega dela naj govorijo nekatere številke. Do konca leta 1931 je organizirala 477 prireditev in 555 strokovnih večerov. L. 1925–1927 je razširila delovanje tudi na Studence, kjer je priredila 27 predavanj. Njenih prireditev se je udeležilo okrog 67000 ljudi. Vse to delo se je izvršilo brez vsakih plačanih moči in je društvo moralo skrbeti za kritje velikih deficitov skoraj le samo. Najemnine za predavalnice, stroške za kurjavo, luči itd., je morala nositi sama. Stalno majhno podporo je uživala le od velikega županstva in sedanje banske uprave. Mariborski magistrat jo je podpiral prva leta, v zadnjih 6 letih pa je opustil vsako pomoč. Veliko podporo je dobivala od strani našega občinstva, ki je rado posečalo njene prireditve in se vpisovalo kot članstvo.

V nedeljo, 24. januarja ob 9.45 dopoldne priredi majhno proslavo v veliki kazinski dvorani. Prelat g. dr. F. Kovačič, naš odlični zgodovinar in podpredsednik Ljudske univerze, bo kratko govoril o pomenu njenega dela za naše mesto. Nato bo koncertna matineja, ki jo priredijo pod vodstvom g. prof. Mirka naši odlični operni in koncertni pevci.⁴⁹

Tudi v obdobju od l. 1932 do 1941 so nadaljevali s tematskimi cikli predavanj. Z njimi so obiskovalcem skušali podati čimbolj zaokrožen, celosten pogled na določeno temo.

V sezoni 1933/34 je Ljudska univerza priredila 47 predavanj in dva koncerta. Izmed predavanj je bilo devet pokrajinskih, pet umetniških, šest literarnih, štiri zgodovinska, ostala predavanja pa so bila poljudna. V slovenščini je predavalo 21 predavateljev, v srbohrvaščini 13, v nemščini 4, v francoščini 3, po eno predavanje pa je bilo v angleščini, bolgarščini in esperantskem jeziku. V okviru zdravniškega tedna je društvo pripravilo tudi več zdravniških predavanj.⁵⁰

V drugi polovici tridesetih let so posebno skrb namenili slovenski literaturi in literarnim večerom. Domači in tuji predavatelji pa so predstavili življenje in delo "velikih ustvarjalcev" Shakespeara, Danteja, Balzaca, Dostojevskega, Tolstoja in drugih.

Med najodmevnejšimi prireditvami v tej sezoni je bil japonski večer. V dveh zaporednih predstavah je Marija Skušková predstavila Japonsko. Obiskovalce je očaralo tudi petje in ples.⁵¹

⁴⁹ Proslava 10-letnice Ljudske univerze, MVJ 6 (1932) 18. I., str. 2.

⁵⁰ Občni zbor Ljudske univerze, MVJ 8 (1934) 122, I. VI., str. 2.

⁵¹ Dolar, Spomini, str. 59. Japonski večer v Ljudski univerzi, MVJ 10 (1936) 55, 6. III.

Nekatere prireditve je Ljudska univerza priredila skupno z drugimi društvi, tako z angleškimi in francoskim krožkom, z Jugoslovansko-češko ligo ter esperantskim društvom.

Vse prireditve je v sezoni 1934/35 obiskalo skupaj 8242 oseb (povprečno 150 oseb na prireditvi).

Odbor je ustanovil tudi posvetovalnico za izbiranje poklicev. Organizirali pa so tudi več ekskurzij v razne mariborske tovarne.

Tudi v naslednjih sezonah so se predavatelji lotevali različnih področij. Razpravljali so o narodni zgodovini, antropologiji, ekonomiji, francoski revoluciji, slovanstvu, arheologiji. Geografsko-potopisna predavanja so govorila o Turčiji, Kitajski, Grčiji, Egiptu, Afganistanu, Avstraliji, Ameriki itd.

Nekaj predavateljev je načelo vprašanja o bistvu in pomenu demokracije, o španski državljanski vojni, o revoluciji in militarizmu, o sodobnem imperializmu. Številna so bila predavanja s področja pedagogike, psihologije in filozofije. Predavatelji so se lotevali tem, ki so iskale odgovore na vprašanja o razmerjih med človekom in svetovnim nazorom, o problemu malega naroda. Zanimivo je, da so bila predavanja iz naravoslovja in področja tehnike redka, čeprav je bil njihov iniciator predsednik društva inž. Janko Kukovec, ki je vabil predavatelje. Zdravstvenim vprašanjem je bilo še vedno namenjenih več predavanj, enako pa so se posvečali vprašanjem umetniškega ustvarjanja. Veliko prostora so namenili likovni umetnosti, medtem ko gledališču nekoliko manj. Posebej odmevni so bili glasbeni nastopi. Med nastopajočimi omenimo Ševčikov kvartet, Pariški trio, Belgijski kvartet državne konservatorija, Ljubljanski komorni kvartet, Ptujski trio, več pianistov, violinistov, pevcev in drugih. Leta 1935 so proslavili 50-letnico smrti skladatelja Richarda Wagnerja, leta 1941 pa stoletnico rojstva Petra Iljiča Čajkovskega.

Iz poročila ob 15-letnici delovanja Ljudske univerze aprila 1937 povzemamo, da je društvo v petnajstih letih priredilo 700 predavanj in 60 glasbenih prireditev; z vsemi priložnostnimi prireditvami je bilo tisoč prireditev, ki jih je obiskalo nad stotisoč obiskovalcev.⁵² Proslava 15-letnice Ljudske univerze je bila za Maribor pomemben kulturni dogodek, ki je privabil številne kulturne delavce vseh poklicev in naziranj ter je dal vso priznanje kulturnemu delu Ljudske univerze.⁵³

Za ponazoritev, kako razgibano je bilo njeno delovanje, pričajo dogajanja v zadnji sezoni 1939/40. Predavanja so tekla od 13. oktobra 1939 do 17. maja 1940. Med prireditvami je bilo 37 predavanj, violinski koncert in kulturni film, ki so ga predvajali trikrat. Značilno je, da v tem obdobju ni bilo nobenega literarnega večera; v sezoni 1938/39 jih je bilo kar pet. Cikli predavanj so zajeli medicino ter področje geografije s potopisi.

Poleg obeh ciklusov je bilo še 17 predavanj. Po vsebini oziroma snovi so od tega tri predavanja obravnavala tehnična vprašanja in gospodarstvo, dve zgodovino, tri literarna vprašanja, dve glasbo, dve socialna in politična vprašanja. Po eno predavanje je bilo posvečeno zgodovini gledališča, prirodopisu in aviaciji.

25 predavateljev je predavalo v slovenskem jeziku, 11 v srbohrvaščini in eden v angleškem jeziku. Predavatelji so prihajali iz Maribora, Ljubljane, Zagreba, Beograda. Nekaj jih je bilo tudi iz tujine. Predavateljev iz Maribora je bilo, glede na kulturni razvoj mesta, vse več. Od drugod so prihajali predavati večinoma univerzitetni profesorji in različni strokovnjaki. Violinski koncert Soetensa je priredila Ljudska univerza skupaj s francoskim krožkom. Predavanja je obiskalo 5562 poslušalcev (povprečno 135), med katerimi je bilo veliko šolske mladine.⁵⁴

⁵² PAM, MOM, št. škatle 442. Dopis Ljudske univerze mestnemu poglavarstvu, dne 4. I. 1936.

⁵³ Maribor, Slovenec 65 (1937) 81, 10. IV., str. 4.

⁵⁴ Občni zbor Ljudske univerze, MVJ 14 (1940) 120, 30. V., str. 4.

Število prireditev v mariborski Ljudski univerzi od 1935/36 do 1939/40

Število obiskovalcev od 1935/36 do 1939/40

Povzemamo, da za kulturno udejstvovanje čas pred drugo svetovno vojno ni bil ugoden. Izbruh evropske vojne, splošna negotovost in zaskrbljenost so oteževali delo Ljudske univerze, zato je bilo število prireditev in število obiskovalcev manjše.⁵⁵ V nedokončani sezoni 1940/41 je bilo le 28 prireditev. Zadnje predavanje je imel zagrebški pedagog dr. Stevan Pataki 17. marca 1941.

⁵⁵ MVJ 10 (1936) 128, 6. VI., str. 2, Edinost 1 (1938) 17, 4. VI., str. 4, Večernik 13 (1939) 115, 22. V., str. 4 in Večernik 14 (1940) 120, 30. V., str. 4.

Navedimo še dejavnost **Ljudske univerze na Studencih**.⁵⁶ Rdeči, zeleni in modri plakati Ljudske univerze so v 30-letih vabili po ograjah in hišnih vogalih k predavanju tudi prebivalce Studencev. Ljudska univerza na Studencih je bila sicer samostojna, toda vsebinsko vezana na Ljudsko univerzo v Mariboru, ki ji je pomagala s predavatelji.

Predavanja, ki jih je pripravila studenška Ljudska univerza, so bila vsebinsko pestra. Poslušalci so lahko spremljali predavanja iz gospodarstva, zgodovine, geografije, naravoslovja, tehnike in zdravstva ter tako sledili vzgojnim, političnim ter umetnostnim problemom. Posebej odmevna sta bila kulturno-zgodovinski cikel in cikel, posvečen duhovni kulturi.

Studenška Ljudska univerza je bila po problematiki svojih predavanj res ljudska, ker se je posvečala vprašanjem, ki so zanimala najširše sloje.⁵⁷

V bivši kino dvorani je bilo na nekaterih predavanjih tudi do dvesto ljudi vseh stanov. Ker so bila predavanja brez vstopnine, so se jih lahko udeležili tudi tisti, ki si jih sicer ne bi mogli privoščiti. Društvo je s kvalitetnimi predavanji skrbelo za dvig kulture najširših narodnih plasti. S podajanjem zanimivih zgodovinskih in potopisnih poročil pa jim je nudilo tudi razvedrilo in pomagalo širiti obzorje. Vsekakor pa je opravljala tudi pomembno nacionalno vlogo.

Prosvetna zveza

Po ustanovitvi Kraljevine SHS je Slovenska krščanskosocialna zveza (SKSZ), ki je pred izbruhom prve svetovne vojne predstavljala največjo slovensko izobraževalno organizacijo na Štajerskem, ob izgubi tretjine narodnega ozemlja izgubila približno četrtno svojih članov.

Iz mrtvila, ki ga je povzročila prva svetovna vojna, se je društvo predramilo že v letu 1919. Na občnem zboru društva, ki je bil 30. aprila 1919, v Mariboru so sprejeli temeljne delovne usmeritve, ki so predstavljale nadaljevanje dela tega društva izpred leta 1914.⁵⁸ Smernice delovanja so še naprej temeljile na izročilu škofa Antona Martina Slomška in na delu začetnika krščanskega socialnega gibanja na Slovenskem, Janeza Evangelista Kreka.⁵⁹

Centralni odbor, ki je vodil delovanje SKSZ v Mariboru, je prirejal v letih po prvi svetovni vojni redna tedenska predavanja o aktualnih vprašanjih v Splavarski ulici, v dvorani Krščansko socialne zveze. Namen teh predavanj je bilo izobraževanje, hkrati pa oživljanje narodne, državljanske in stanovske zavesti. V ta namen je SKSZ prirejala tudi mladinske, delavske in kmečke dneve ter režiserske tečaje. V letu 1923 sta bila dva večja dekliška tečaja v Celju in Mariboru. Za moške in fante pa sta bila dva narodnogospodarska tečaja. Na teh tečajih so obravnavali poleg splošno izobraževalnih tem (o higieni, alkoholizmu, o skrbi za domačo hišo), tudi politična vprašanja. Odborniki SKSZ pa so predavali na podeželju po društvih in taborih. Pripravili so več mladinskih taborov za fante in dekleta.

Pomemben delež prosvetljevanja so imele tudi knjižnice. Zaradi pomanjkanja prostora v prvih letih po vojni knjižnica ni delovala. Nekaj knjig so posodili knjižnici Dijaške zveze v

⁵⁶ Arhiv Republike Slovenije. Zbirka pravil št. 3990. Predložena pravila Ljudske univerze v Studencih je odobrila Pokrajinska uprava za Slovenijo, dne 2. septembra 1933.

⁵⁷ Ljudska univerza v Studencih, MVJ 9 (1935) 118, 24. V.

⁵⁸ Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), MD-II-2 fond Muzejsko društvo, Slovenska krščanska socialna zveza (Prosvetna zveza), zapisniki sej in občnih zborov 1906–1924. Zapisniki . . . občni zbor 30. april 1919.

⁵⁹ Občni zbor Prosvetne zveze v Mariboru, Slovenec 53 (1925) 266, 22. XI., str. 6.

Mariboru, knjige literarno-zgodovinske vsebine pa so odstopili Študijski knjižnici.⁶⁰ Knjižnico SKSZ so skupaj s čitalnico odprli spomladi leta 1923 v Lekarniški ulici.⁶¹ V prvem letu delovanja je bilo le 38 izposojevalnih ur. V tem času si je 46 članov izposodilo in prečitalo 441 knjig. Razlog majhne izposoje je bila pomanjkljivo založena knjižnica. V naslednjih letih se je knjižni fond znatno pomnožil, tako je knjižnica ob koncu leta 1923 štela ok. 2600 knjižnih enot.⁶² Knjižnica pa je prav zaživela šele naslednje leto, ko so v palači Zadružne gospodarske banke na Aleksandrovi c. 6 (današnja Partizanska) odprli centralno knjižnico Prosvetne zveze.

Na 9. odborovi seji 18. IX. 1923 so sklenili izdajati mladinski mesečnik *Naš dom*, ki je izhajal do l. 1939. Zveza je izdajala tudi Prosvetne knjižice, da bi bodoča zakonca živela po krščanskih načelih.

Na občnem zboru leta 1923 se je SKSZ reorganizirala in ločila svoje organizacije na ljubljansko in mariborsko oblast ter se preimenovala v Prosvetno zvezo (PZ) v Ljubljani in Mariboru. Obe sta bili samostojni društvi. Skupaj sta izdajali *Vestnik Prosvetnih zvez*, ki je izhajal v letih 1920 do 1933 in od leta 1935 do 1943. Društva je glasilo obveščalo o kulturnih dogodkih in jim dajalo navodila o kulturnem izobraževanju. V začetku je list izhajal pod naslovom *Vestnik Slovenske krščansko-socialne zveze*.

Ob reorganizaciji je Prosvetna zveza vključevala okrog 370 društev in kakih 25.000 članov; to je bilo v primerjavi s predvojnimi stanjem (450 društev, 43.000 članov) veliko nazadovanje.⁶³

Reorganizacijo je SKSZ v Mariboru doživela na občnem zboru SKSZ 6. decembra 1923, ki ga je otvoril predsednik dr. Josip Hohnjec.⁶⁴ Novoimenovana Prosvetna zveza je območje svojega delovanja razširila tudi na Prekmurje in na slovensko Koroško. Cilji so ostali isti kot ob ustanovitvi.⁶⁵

Naslednje leto se je Prosvetni zvezi pridružilo Stolno prosvetno društvo. To se je ustanovilo z namenom, da bi s predavanji vzbudilo zanimanje za prosvetno delo in da bi širilo ljudsko izobrazbo. Tako so v društveni sobi na Koroški cesti 1 pripravili več predavanj. Pri Stolnem prosvetnem društvu so bili leta 1936 ustanovljeni tudi fantovski odseki, ki naj bi povezali mestno mladino, predvsem vajence. S pomočjo predavanj so jih želeli vzgojiti v zavedne katoličane.

Že kmalu po reorganizaciji se je dejavnost Prosvetne zveze organizacijsko okrepila. Tako je Prosvetna zveza v Mariboru leta 1923 štela 151 društev in več kot osemstisoč članov. Mladiških zvez je bilo enajst s 182 člani, Dekliških zvez 73 s 4.430 članicami, pevskih odsekov je bilo 25, dramatičnih 18, tamburaških zborov 10, delovalo pa je tudi 11 društvenih domov.

Nadaljevali so z deklinškimi tečaji. Tako sta bila v letu 1923 dva večja deklinška tečaja v Celju in Mariboru. Za može in fante je Zveza organizirala tudi več strokovnih gospodarskih tečajev, v letu 1929 kar 65.⁶⁶

⁶⁰ ZAP, MD-II-2 fond Muzejsko društvo. Zapisniki... občni zbor KSZ 6. januar 1922.

⁶¹ ZAP, MD-II-2 fond Muzejsko društvo. Zapisnik 3. seje odbora SKSZ 25. 4. 1923.

⁶² ZAP, MD-II-2 fond Muzejsko društvo. Zapisnik XIII. občnega zbora SKSZ 6. XII. 1923.

⁶³ Prosvetna zveza v Ljubljani in Mariboru, Slovenska kronika XX. stoletja, Ljubljana 1995, str. 296.

⁶⁴ Dr. Josip Hohnjec je bil rojen leta 1873 pri Sv. Petru pod Svetimi gorami. Gimnazijo in teologijo je študiral v Mariboru, promoviral pa je na dunajskem Augustineju. Pred prvo svetovno vojno je bil eden od idejnih tvorcev katoliškega izobraževanja in socialnega dela na Slovenskem. Kot prosvetni organizator je od vsega začetka deloval pri mariborski Prosvetni zvezi. Bil je profesor dogmatike v mariborskem bogoslovju, narodni poslanec in publicist.

⁶⁵ ZAP, MD-II-2 fond Muzejsko društvo. Zapisnik XIII. občnega zbora SKSZ 6. XII. 1923.

⁶⁶ ZAP, MD-II-2 fond Muzejsko društvo. Zapisnik 9. seje odbora SKSZ 18. IX. 1923.

Učinkovito se je kazalo delo Zveze na mladinskih, delavskih in kmečkih dnevih v Mariboru v letih 1924–1926. Kulturnih smernic je bila mladina deležna na vsakoletnih mladinskih taborih; za posamezna kulturna in gospodarska vprašanja pa so organizirali posebne poučne tečaje.

Sicer pa je Zveza v drugi polovici dvajsetih let posvetila pozornost prosvetnim večerom, ki so jih pripravili v dvorani Zadržno-gospodarske banke na Aleksandrovi c. 6. Na prosvetnih večerih so prevladovale verske, potopisne in domoljubne teme. Tako so govorili o dalmatinski rivieri, Mezopotamiji in izkopeninah mesta Ur, o Sinaju, o Slovencih v Ameriki, o potovanjih iz Kaira v Bagdad, o evharističnem kongresu v Dublinu, o Poljakih, o potovanju na takrat največjem jugoslovanskem parniku do Aten itd. Pogosto so predavanja spremljale tudi skioptične slike. Predavatelji so bili priznani strokovnjaki, kot sta bila orientalist dr. Anton Jehart in predsednik odbora mariborskega pevskega okrožja prof. Ivan Bogovič. Predaval je tudi dr. Anton Korošec o tedaj aktualnem vprašanju za Slovence Prihod Jugoslavije.⁶⁷

Prosvetna zveza je poskrbela tudi za filmsko prosvetljevanje.⁶⁸ Tako se je od 24. maja 1928 do 21. januarja 1932 zvrstilo 46 izobraževalnih filmov s 578 predstavami, ki jih je obiskalo 90.228 obiskovalcev.

Po kraljevi diktaturi 6. januarja 1929 in razpustitvi političnih strank v državi sta Prosvetni zvezi dobili za slovensko katoliško gibanje tudi politični pomen. Tako sta prirejali mladinske, delavske in kmečke dneve. Izdajali pa sta tudi številne brošure o gospodarskih, socialnih in stanovskih vprašanjih.⁶⁹

Prosvetna zveza v Mariboru je namenila veliko pozornost fantovski mladini na območju severovzhodne Slovenije. To delovanje je bilo organizirano po odsekih in okrožjih. Namen odsekov je bil združiti slovenske fante in jih izobraževati po krščanskih načelih. V okviru fantovskih odsekov so delovali pevski in tamburaški zbori, godba in dramski odsek. Za vodje odsekov in okrožij pa je odbor PZ organiziral tudi Prosvetno šolo, kjer so se izobraževali iz uporabnih predmetov, tako iz kmetijskega knjigovodstva, zadružništva, posojilništva.

Tovrstna dejavnost Zveze pa je trajala le do 17. februarja 1933, ko je v odgovor na punktacije SLS ljubljanska policija z odločbo razpustila obe prosvetni zvezi.⁷⁰ Razpust je banska oblast utemeljila s tem, da so društva "prekoračila svoj statutarni delokrog, ter se kot nepolitična društva udejstvovala politično".

Šele 1. 1935 je bil podan predlog za ustanovitev nove Prosvetne zveze, ki je bil sicer najprej odbit. Ko pa je bila izvoljena nova vlada in so upravo v Dravski banovini spet prevzeli katoliški politiki, je bil eden prvih ukrepov razveljavitev odloka liberalne uprave iz leta 1933 in obnovitev Prosvetne zveze v Ljubljani in Mariboru.

Po ustanovitvi nove Prosvetne zveze so bila v Zvezi še zlasti aktivna Društvo katoliških rokodelskih pomočnikov, Ljudski oder, Slovensko pevsko društvo Maribor, Poselska zveza in Krščanska ženska zveza. Le-ta je imela več predavanj v dvorani Zadržne gospodarske banke, tako o Lurški Mariji in verskem življenju v Bolgariji. Še naprej so prirejali prosvetne večere, ki so bili posvečeni narodnostnim, socialnim in vzgojnim vprašanjem.⁷¹

⁶⁷ Prosvetna zveza v Mariboru, *Slovenec* 53 (1925) 266, 22.XI., str. 6.

⁶⁸ Prosvetna zveza v Mariboru, *Slovenec* 56 (1928) 126, 3.VI., str. 5.

⁶⁹ Vsem društvom prosvetne zveze v Mariboru, *Slovenski gospodar* 58 (1924) 14, 3. IV., str. 3.

⁷⁰ Punktacije Slovenske ljudske stranke, *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 381.

⁷¹ Vestnik Prosvetne zveze v Ljubljani in Mariboru 1935, str.44, 45.

Centrala se je tudi po letu 1935 posvečala fantovskim odsekom, ki so delovali po prosvetnih društvih. Z njimi je bila povezana s fantovskimi odseki po svojih odbornikih, ki so predavali na okrožnih oziroma dekanijskih tečajih. Najpomembnejša društvena dejavnost v tem obdobju je bilo odrsko udejstvovanje. Tako je za bolj učinkovito delovanje Zveza ustanovila tudi Zvezo ljudskih odrov, pa tudi izposojevalnico ljudskih iger in kostumov. Za bolj učinkovito delo pa je skrbela tudi Zveza dekliških krožkov in Zveza pevskih zborov. Za izobraževanje članstva pa je skrbela tudi Centralna prosvetna knjižnica v Mariboru. Delovalo pa je tudi veliko podeželskih društvenih knjižnic in potujočih knjižnic.⁷²

Z vztrajnim in dobro vodenim organizacijskim delom je Prosvetna zveza v Mariboru v znatno ožjih mejah kot pred prvo svetovno vojno do 2. svetovne vojne spet dosegla približno številčno stanje izpred prve svetovne vojne. To kažejo tudi podatki. Tako je leta 1939 Zveza povezovala 222 prosvetnih društev s 16.900 člani; imela je 215 fantovskih odsekov, 140 dekliških krožkov, 57 prosvetnih domov, 162 prosvetnih knjižnic, ki so imele približno 90.000 knjig. Zveza je imela še devet potovalnih knjižnic in osrednjo knjižnico v Mariboru.⁷³

Zveza kulturnih društev

Podobno kot so se katoliško usmerjena prosvetna društva združila v SKSZ in kasneje v Prosvetno zvezo, so se povezala tudi društva tako imenovanega naprednega, liberalnega dela slovenskega meščanstva.

Zvezo kulturnih društev (ZKD) so ustanovili leta 1920 kot enotno organizacijo za vso Slovenijo, njen sedež je bil v Ljubljani.⁷⁴ Vanjo so se začele vključevati že obstoječe čitalnice, knjižnice, prosvetni odseki sokolskih društev, narodna, bralna, učiteljska, študentska, pevska, podporna, gasilska, športna, olupševalna in druga podobna društva. V dveh letih je pristopilo 160 društev. ZKD je ustanavljala knjižnice, osnovala je knjižni zbirki Prosveta in zabava ter Oder, kjer so v naslednjih letih izhajala različna leposlovja, priročniki in igre. Najpomembnejša dejavnost so bila predavanja iz najrazličnejših poučnih tem.⁷⁵

Delokrog Zveze pa je bil preobsežen, da bi lahko zadovoljeval potrebe obmejnih krajev, zaradi tega se je po iniciativi Vekoslava Spindlerja⁷⁶ in po soglasju z Zvezo v Ljubljani ustanovila 4. oktobra 1925 Zveza kulturnih društev v Mariboru. Ustanovni občni zbor ZKD za mariborsko oblast je bil v prostorih Narodnega doma. Ob tej priložnosti je Dramatično

⁷² Leto dni dela za slovensko katoliško prosveto, Slovenec 64 (1936) 268, 20. XI., str. 3.

⁷³ Prosvetno delo, Slovenec 67 (1939) 171, 6. VIII., str. 10–11.

⁷⁴ Zaradi vse močnejše organiziranosti katoliškega političnega tabora in zaradi večje narodnostne ogroženosti so slovenski nekatoliški narodni delavci leta 1908 ustanovili "Zvezo narodnih društev za Štajersko in Koroško", ki je združevala nad sto različnih slovenskih društev. Po prvi svetovni vojni so Štajerci organizacijo obnovili pod imenom "Zveza prosvetnih društev za Slovenijo" v Celju. Hoteli so združiti vsa slovenska "liberalna" nepolitična društva, vendar se je kmalu pokazalo, da Celje ni najprimernejše središče za tako delovanje. Predvsem ni bilo mogoče snovati take organizacije mimo ljubljanskih liberalcev. Po sporazumu s somišljeniki na Kranjskem so konec julija 1920 ustanovili matično društveno zvezo z imenom "Zveza kulturnih društev" v Ljubljani. Ta je pozvala vse obstoječe čitalnice, knjižnice, prosvetne odseke sokolskih društev, gasilska, športna, olupševalna in druga prosvetna društva, ki niso bila izrazito politična, da pristopijo k Zvezi. Zveza kulturnih društev v Ljubljani, Slovenski narod 53 (1920) 2. X.

⁷⁵ Boj za množice – Zveza kulturnih društev, Slovenska kronika XX. stoletja, Ljubljana 1995, str. 246.

⁷⁶ Vekoslav Spindler je sodeloval leta 1908 pri ustanovitvi Zveze narodnih društev za Štajersko in Koroško v Celju. Leta 1925 pa pri ustanovitvi Zveze kulturnih društev v Mariboru. Po prvi svetovni vojni je urejeval Novo dobo, Tabor in nato MVJ. Javno je deloval še kot pisatelj in organizator.

društvo priredilo umetniško-zabavni večer ob sodelovanju članov Narodnega gledališča, sokolskega orkestra, Glasbene Matice ter pevskih društev Drave in Jadrana.⁷⁷

Območje delovanja Zveze je obsegalo področje mariborske oblasti. V političnem pogledu pa je bila zveza naslonjena na Samostojno demokratsko stranko in kasneje na njeno naslednico Jugoslovansko nacionalno stranko, ki sta bili centralistično, jugoslovansko usmerjeni.

Namen Zveze pa je bil, da kot središče vsega kulturnega dela, podpira vse v njej včlanjene enote pri njihovem delovanju, hkrati pa je ZKD predstavljala protiutež takrat zelo uveljavljeni katoliški Prosvetni zvezi.⁷⁸ Svoje cilje je Zveza dosegala z ustanavljanjem bralnih in izobraževalnih društev in z ustanovitvijo centralne knjižnice; vodilo je arhiv gledaliških iger in pomagalo svojim članom pri prirejanju gledaliških predstav, s predavanji, s poučnimi izleti, razstavami, poučnimi tečaji, z izdajanjem časopisov, s petjem in glasbo. Zveza je tudi usmerjala poslovanje pripadajočih društev.⁷⁹

V ZKD v Mariboru se je na občnem zboru leta 1925 vključilo 101 društvo, ki so do tedaj bila vključena v enovito zvezo v Ljubljani; na občnem zboru se jim jih je pridružilo še 48, nato pa je njihovo število kar vidno naraščalo. Tako je Zveza leta 1935 štela 350 društev, ko pa je Jugoslovanska nacionalna stranka po volitvah leta 1935 izgubila svojo moč, je število društev v Zvezi začelo upadati. Leta 1940 jih je bilo v Zvezi le še 264.⁸⁰

Mariborska Zveza kulturnih društev je ocenila za najvažnejše narodno prosvetno delo ustanavljanje javnih ljudskih knjižnic, zlasti ob meji. Poleg tega je skrbela tudi za ustanavljanje in za napredek podeželskih odrov. Društva so letno prirejala nad tristo gledaliških predstav, v nekaterih krajih, trgih in mestih so v zimskih mesecih uvedla že stalne predstave. Posamezni odri so poskrbeli celo za operete in druge glasbene igre. Zveza jim je pomagala tako, da jim je dala na razpolago knjižnico gledaliških iger in kostume iz garderobe Dramatičnega društva v Mariboru.

Delovanje ZKD pa je segalo tudi na glasbeno področje. Tako so glasbena in pevska društva letno pripravila okrog 80 glasbenih in pevskih nastopov. Leta 1933 je imelo pevske zборе 15, tamburaške zборе 30 in godbe 36 društev.⁸¹ Zveza jim je izposojala notni material. Pomagala pa jim je tudi tako, da je bila zanje porok pri nakupih instrumentov.

Zveza pa je skrbela tudi za predavanja. Tako je vsako leto pošiljala svojim članicam seznam predavanj. Večina društev je imela v sezoni do tri predavanja, nekatera tudi več. Tako so društva imela v letu 1931 nad 850 predavanj, nad 500 gledaliških prireditev, okrog 20 umetniških koncertov ter okrog 250 raznih drugih prireditev. Posebno pozornost pa je Zveza namenila tudi higieni domov in družin, zato je prirejala "Tedne narodnega zdravja" z zdravstvenimi predavanji. Za Maribor in Ptuj je Zveza uvedla tudi redna poučna filmska predavanja. Zveza pa ni pozabila tudi na najmlajše. Za njih je pripravila Miklavževe večere, na katerih je otroke obdarila.

Na podeželju so društva prirejala tudi vsakoletne tečaje, med njimi zadružne, kmetijske, knjigovodske, gospodarsko-prosvetne. Za izobraževanje podeželskih odrskih delavcev je ZKD priredila pod vodstvom gledališkega umetnika Jožeta Koviča tudi režiserski tečaj, ki

⁷⁷ Zveza kulturnih društev za mariborsko oblast, *Jutro* 6 (1925) 215, 17. IX., str. 3.

⁷⁸ Anton Skala, *Narodno prosvetno delo v Sloveniji. Prosvetno delo 1925 do 1930. Ob petletnici Zveze kulturnih društev v Mariboru*. Maribor 1930, str. 2.

⁷⁹ PAM, VARIA 7/12. Pravila Zveze kulturnih društev v Mariboru.

⁸⁰ Bruno Hartman, *Mariborska Zveza kulturnih društev in njene knjižnice, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XXIII* (1983), str. 89, 90.

⁸¹ Zborovanje naših naprednih kulturnih društev, *MVJ* 7 (1933) 70, 27. III., str. 1.

ga je obiskalo 30 društvenih delegatov.⁸² S predavanji in tečaji je zveza želela ljudi seznanjati z zakonodajo, socialnimi vprašanji, gospodarstvom in mednarodnimi odnosi.⁸³ Organizirana so bila tudi tekmovanja kmečkih fantov in deklet s področja kmečkih, poljskih in domačih del.

Mariborska ZKD se je na prehodu dvajsetih let v trideseta, torej tik pred izbruhom svetovne krize in njenimi posledicami, še posebej hitro razvijala. Povečalo se je število včlanjenih društev v Zvezo, pa tudi sodelovanje med društvi in Zvezo je bilo dobro.⁸⁴

Da je postala Zveza kulturnih društev v Mariboru močan in pomemben dejavnik javnega življenja v mestu in na podeželju, dokazujejo njene aktivnosti. Ob peti obletnici 16. novembra 1930 se je v Mariboru zbralo nad sto delegatov prosvetnih društev iz mariborskega okrožja, članic mariborske ZKD, z namenom, da proslavijo petletnico dela svoje kulturne matice in si postavijo program za bodoče delo. Vodstvo Zveze je prevzel Vekoslav Spindler.⁸⁵

Po vzponu nacizma v Nemčiji je postajalo delo Zveze še pomembnejše. Zveza je v tem času prejela več dopisov z obmejnih območij, kjer so posamezniki in organizacije opozarjali, da je iz tujine čutiti povečano propagandno delo.⁸⁶ Zaradi tega je ZKD po letu 1933 posvetila obmejnim krajem še posebno pozornost.

Povečano delo Zveze se je kazalo tudi tako, da je bilo ob koncu leta 1934 v Zvezo včlanjeno rekordnih 356 društev. Od teh je bilo 115 sokolskih društev, 93 čitalnih, knjižnic in izobraževalnih društev, 28 glasbenih in pevskih društev, 23 gasilskih čet, 22 narodno-obrambnih društev, 42 strokovnih in stanovskih, 11 dramatskih društev, 13 dobrodelnih, 5 športnih ter 4 druga društva.

Zveza je še naprej prirejala poljudna predavanja, prosvetne tečaje, društvom je izposojala igre, kostume ter note, omogočala jim je še nabavo odrov itd. Ustanovila pa je, večinoma ob meji, tudi 51 javnih ljudskih knjižnic.⁸⁷ Zveza je med letom priredila v Mariboru tudi razne tečaje (knjižničarski, igralsko-režiserski itd.).

Ob desetletnici delovanja ZKD je takratni predsednik Janko Pirc ugotovil, da vpliv mariborske ZKD vse bolj narašča. Z zadovoljstvom je ugotovil, da je bila ZKD v Dravski banovini najmočnejša prosvetno-kulturna institucija. To je dokazovalo vedno večje število knjižnic, številna predavanja, tečaji, gledališke predstave, glasbene prireditve, tečaji za podeželske knjižničarje, tečaj o radiu, tečaj o lutkovnem gledališču, prosvetna tečaja v Slovenj Gradcu in Rogaški Slatini, Teden narodnega zdravja z okrog štiristo zdravstvenopoučnimi predavanji, ko so med javnost razdelili kar 60.000 izvodov Vrtovčeve brošure "Vsakdo svojega zdravja kovač", Teden naše knjige, ob vsem tem pa še predvajanje kulturnih filmov.⁸⁸

Politična in duhovna kriza Evrope od 1935 do 1941, posledice svetovne gospodarske krize in politične spremembe v državi, so zarisale atmosfero, v kateri je ZKD delovala do vdora okupatorja. Ob teh, za Zvezo neugodnih razmerah, so jo pestile še materialne težave. Zveza je dobivala le skromne subvencije od mariborske mestne občine in le redko od banske uprave. Drugi viri so bili malenkostni, zato Zveza ni mogla ustrezno podpirati mnogih

⁸² Naš kulturni dan, Tabor 8 (1927) 73, 1. IV., str. 2.

⁸³ Zveza kulturnih društev, Ob petletnici ZKD v Mariboru, Maribor 1930.

⁸⁴ Delo ZKD v Mariboru, MVJ 8 (1934) 298, 31. XII., str. 4.

⁸⁵ Praznik kulturnega dela, MVJ, 4 (1930) 262, 17.XI., str. 2.

⁸⁶ PAM, MOM, št. škatle 370, št. spisa 896. Dopis ZKD Predsedništvu mestne občine v Mariboru, 17. I. 1933.

⁸⁷ PAM, MOM, št. škatle 322, št. spisa 3143, Dopis ZKD Mestnemu načelstvu Maribor, 8. II. 1931.

⁸⁸ Jubilejni občni zbor Zveze kulturnih društev v Mariboru, MVJ 9 (1935) 181, 12. VIII., str. 3.

društev. Materialne težave so društva premagovala z veliko požrtvovalnostjo posameznikov. Kljub temu je bilo delo Zveze še naprej učinkovito. Tako je ZKD v času Mariborskega tedna skupaj z Narodnim gledališčem uprizorila v mestnem parku Shakespeareovo delo *Sen kresne noči*.⁸⁹

Kljub temu da se je število društev v Zvezi manjšalo, pa je bilo njeno delo še naprej uspešno.⁹⁰

Ob koncu pogledajmo še številčne podatke. Pred l. 1941 je bilo v Zvezo včlanjenih 264 društev. Vsa ta društva so imela nad 15.000 članov. 66 društev je imelo lastne knjižnice z 41.822 knjigami. 44 društev je imelo svoj lastni gledališki oder, 11 društev pa je imelo tudi lutkovni oder. Včlanjena društva so priredila v letu 1939 dvesto gledaliških predstav, 61 lutkovnih prireditev, 102 godbena nastopa, 30 tamburaških nastopov, 30 pevskih prireditev, 308 predavanj in 334 drugih prireditev.⁹¹

Mariborska Zveza kulturnih društev je kot organizacijsko kulturno središče pomenila pomembno postavko v kulturnem utripu mesta. S spretnimi organizacijskimi prijemi je svojo dejavnost vpletla zlasti na obmejne kraje in tudi na mariborsko primestno območje, pri čemer so jo vodili nameni: višanje splošne kulturne ravni, narodna obramba, utrjevanje slovenske narodne in jugoslovanske državljske zavesti ter pritegovanja ljudi v liberalni duhovni krog.

Summary

Maribor's Cultural and Educational Organizations between WW I and WW II

Dragan Potočnik

In the period between 1918 and 1941 cultural and social life in Maribor was organized mainly in different associations. This paper will examine the three most active associations of that period: Ljudska univerza (People's University), Zveza kulturnih društev (Cultural Societies' Federation) and Prosvetna zveza (Federation of Education).

The aim of the People's University, founded in 1922, was to culturally educate all social classes. Headed by Janko Kukovec, an engineer by profession, it organized lectures, professional courses, exhibits, literary and musical events, and the like. Faithful to its goal of shaping persons capable of independent thinking, it did not support any political party. It became an important educational center in the northern part of Slovenia, and between 1922 and 1941 organized almost 1200 events with about 120.000 visitors.

Between the two World Wars Maribor was also the center of two prominent cultural organizations, the Cultural Societies' Federation (CSF) and the Federation of Education. Both of them were active in the territory of former Štajersko, and numbered several hundred societies each. These societies organized their activities under the guidelines received from Maribor. Liberally oriented CSF fostered national awareness and education, especially along the border. It founded libraries and rural theater companies, organized music events, lectures and various courses. Through skilful organization it was also active in the suburbs of Maribor. Its aim was to raise the general level of culture, to strengthen Slovene national awareness and also Yugoslav civic awareness.

Catholically oriented Federation of Education was active in larger Maribor as well. Striving to produce devout Catholics, it organized educational soirées and youth camps, opened a central library in the Coope-

⁸⁹ Gledališka predstava na prostem, *Nova doba* (1937) 28, 9. VII.

⁹⁰ ZKD, MVJ 10 (1936) 96, 27. IV., str. 4.

⁹¹ Prosvetno delo v znamenju narodne sloge, *Večernik* 14 (1940) 85, 15. IV., str. 4.

rative Business Bank building, published Prosvetna knjižica (Educational Booklet), monthly Naš dom (Our Home), etc.

The aim of the People's University, founded in 1922, was to culturally educate all social classes. The organization, headed by Janko Kukovec, did not support any political party. By organizing lectures, professional courses, exhibits, literary and music events, etc., it became a prominent educational center. In the period between World War I and World War II Maribor was also the center of two other important educational organizations, liberal Cultural Societies' Federation (CSF) and catholic Federation of Education. CSF fostered national awareness and education in northeastern Slovenia, where it founded libraries and rural theater companies, organized music events, lectures and courses. Catholically oriented Federation of Education, whose aim was to raise devout catholics, was active in the larger Maribor area as well. It opened a library and organized educational soirées and youth camps.

HISTORIA

znanstvena zbirka oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani

V zbirki HISTORIA, ki jo izdaja oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, so do sedaj izšle monografije:

Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas: zbornik, Lipica, 29. maj – 1. junij 1996. – Ljubljana 1997. – 1.000 SIT

Mojega življenja pot: spomini dr. Vladimirja Ravniharja. – Ljubljana 1997. – 1.500 SIT

Janez Peršič, Židje in kreditno poslovanje v srednjeveškem Piranu. – Ljubljana 1999. – 1.000 SIT

Mikužev zbornik. – Ljubljana 1999. – 2.000 SIT

Navedene knjige lahko dobite na Filozofski fakulteti, v knjižnici oddelka za zgodovino, Ljubljana, Aškerčeva 2 (tel. 01/241-1200).